

AUTENTYZM DEKORACJI MALARSKICH STAREGO MIASTA W WARSZAWIE

The authenticity of painted decorations of the Old Town in Warsaw

Anna Jagiellak*

ABSTRACT: The polychrome decorations of the Warsaw's Old Town have been recognised as the essential elements that contribute to the justification of its Outstanding Universal Value. This decision is a guideline that obliges to preserve the original polychromies and also determines the technological method of their conservation. In practice, preserving the authenticity of the traditional wall painting techniques puts contractors to task of conserving the relics of the original decorations and plasters from the 50s and 60s. The latter however, are not perceived as valuable assets.

The degree of the destruction appear to be a sufficient justification for their complete removal. For that reason the elevations, being next renovated with the help of modern preparations lose their old-town character. The article raises the problem both of underestimation of the value of the original fabric created during the reconstruction of the Old Town as well as abandoning the traditional technologies employed originally in the monument.

KEYWORDS: Warsaw, UNESCO World Heritage, protection of historic monuments.

W uzasadnieniu uniwersalnej wyjątkowej wartości Historycznego Centrum Warszawy podkreślona została m.in. artystyczna wartość oraz tradycyjne techniki wykonania dekoracji malarskich.¹ Decyzja ta jest wytyczną i obliguje zarówno do zachowania oryginalnych dekoracji, jak i określa metodę technologiczną i wykonawczą ich konserwacji. W praktyce problem autentyzmu i odtworzenia tradycyjnych technik malarstwa ściennego stawia przed wykonawcami prac konserwatorskich konieczność zachowania zniszczonych reliktyw tynków – autentyków z lat 50. i 60. XX w. Elementy te nie są jednak postrzegane jako wartościowe. Stopień zdegradowania jest wystarczającym uzasadnieniem do ich całkowitego usunięcia. Zrekonstruowane za pomocą współczesnych, wykorzystywanych powszechnie w budownictwie, preparatów zabytkowe tynki i dekoracje tracą swój staromiejski charakter. Artykuł podnosi problem zarówno niedostrzegania w prowadzonych obecnie pracach konserwatorskich wartości autentyków powstałych w ramach odbudowy Starego Miasta, jak i zarzucenia tradycyjnych technologii stosowanych w odbudowie zabytku.

* Anna Jagiellak graduate of the Nicolaus Copernicus University in Toruń - protective cultural property and Oxford Brookes University - Historic Conservation

¹ Retrospektywne orzeczenie wyjątkowej uniwersalnej wartości – decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO z 2014 r. (World Heritage Committee thirty-eighth session Doha, Qatar 15–25 June 2014).

Staromiejski styl

W 1980 r. warszawskie Stare Miasto zostało wpisane na Listę UNESCO. Stało się to zaledwie 30 lat po rekonstrukcji tego historycznego zespołu. Do rangi światowego dziedzictwa został podniesiony nie tylko sam kompleks, co przede wszystkim dzieło odbudowy. Wpis ten dowodzi tym samym, że o wartości staromiejskiego zespołu nie świadczy jego zabytkowość, ale dokonania twórców dzieła odbudowy. W rekonstrukcję Starego Miasta zaangażowało się wielu wybitnych specjalistów z różnych dziedzin, m.in.: konserwatorów, architektów, inżynierów, historyków sztuki, archeologów, artystów plastyków i wielu innych. Warto przypomnieć, że to właśnie dzięki ich pracy i zaangażowaniu powstała wyjątkowa zarówno pod względem urbanistycznym, architektonicznym, jak i plastycznym kreacja konserwatorska. Niezaprzecalnym walorem tej odbudowy jest jej integralność – poszczególne elementy harmonijnie się uzupełniają tworząc tym samym jednorodną, powiązaną ze sobą całość. Kształtując wygląd ulic i placów, a także wewnątrz kamienic, zaprojektowano nowy, oryginalny kanon form architektonicznych i plastycznych. Charakter przyjętego stylu, choć nawiązywał do detalu i form zabytku z XVII i XVIII w., przyjętych za punkt odniesienia w projekcie odbudowy, to jednocześnie wychodził poza historyczne ramy, odnajdując wspólny język ze współczesną plastyką. Detal staromiejski nie ograniczał się, zatem do form stricte historyzujących, wręcz przeciwnie nawiązując do ówczesnych trendów otwierał przed artystami szerokie spectrum twórczych środków wyrazu. Przyjęta dla odbudowywanego zabytku różnorodność form, stonowana kolorystyka i zastosowane materiały stworzyły rozpoznawalny dla warszawskiej Starówki staromiejski styl. Styl ten jak już wspomniano nie ograniczały narzucone ramy – określał je natomiast powrót do tradycyjnych technik budowlanych i rzemiosła artystycznego, przede wszystkim tynkarskich, malarskich i kowalskich. Dzięki nim wskrzeszone z ruin nowe Stare Miasto zyskało, tak pożądany przez współczesnych zabytkowy charakter.

Trzy autentyki Starego Miasta

Rekonstrukcja Starego Miasta została zrealizowana w oparciu o pogłębione specjalistyczne badania i studia branżowe. Prace prowadzono przy wykorzystaniu zachowanych relikwów pierwotnej zabudowy. Projektując, na fragmentach zniszczonych kamienic, wkomponowywano w nowo wznoszone mury ocalałe relikty, które przetrwały zniszczenia wojenne. Co jest, zatem materia autentyczną – wartością chronioną w zabytkowym zespole? Zdaniem Marii Lewickiej Historyczne Centrum Warszawy jest przykładem współistnienia dwóch autentyków: materii ocalałej z pożogi wojennej, o proveniencji sprzed 1944 r. i elementów zrekonstruowanych w ramach odbudowy zabytku.² Oba „autentyki” mają taką samą wartość i świadczą o autentyczności i integralności zespołu staromiejskiego. Analizując archiwalne dokumentacje budowlane i współczesne projekty adaptacji zabytków staromiejskich wydaje się za zasadne wyodrębnić jeszcze jeden „autentyk”.³ Do kategorii tej należałby zaliczyć

² M. Lewicka-Cempa „Stare Miasto w Warszawie 50 lat po odbudowie. Identyfikacja autentyczności obiektu.” Warszawa 2004 r., s. 3; Tak rozumiana autentyczność warszawskiego Starego Miasta została przyjęta w decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO z 2014 r., „Historyczne centrum Warszawy, retrospektywne orzeczenie wyjątkowej uniwersalnej wartości”, polska wersja językowa „Autentyczność” s. 3.

³ Przykładem jest np.: projekt odbudowy kamienic Rynek Starego Miasta 18 i 20 – Muzeum Literatury, autorstwa Anny Boye-Guerquin; w dokumentacji z prac, z odbudowy zabytków autorka wyróżnia: „elementy budynku autentyczne”, „elementy budynku zrekonstruowane” i „elementy budynku budowane”.

elementy stworzone „od nowa”, indywidualnie przez projektantów w czasach odbudowy. Ich forma i wraz plastyczny dowodzą nie tylko dużej swobody twórczej i kreatywności twórców, ale również umiejętności nawiązania do kanonu przyjętych form, tj. do stylistyki staromiejskiej. Można, zatem założyć, że na autentyzm warszawskiego Starego Miasta składają się trzy materie o jednakowej wartości: relikty sprzed 1944 r., elementy zrekonstruowane na podstawie zachowanej dokumentacji i materiałów ikonograficznych oraz motywy „nowe” stworzone indywidualnie, ale w duchu staromiejskim.

Tynki i dekoracje staromiejskie – elementy oryginalne i autentyczne

Doszukując się autentyczności warszawskiej Starówki tj. autentyczności wyrażonej przez „elementy oryginalne” sensu stricto należy stwierdzić, że formy powstałe „od nowa” w latach odbudowy są równie autentyczne i oryginalne, jak ocalałe relikty. Jednak jak pokazuje praktyka konserwatorska ostatnich lat, trudno jest w równym stopniu traktować elementy powstałe zaledwie 60 lat temu i fragmenty zabudowy, czy dekoracji pamiętające jeszcze czasy I Rzeczypospolitej. Doświadczenia prowadzonych obecnie prac konserwatorskich pozwalają stwierdzić, że wartość i zachowanie „młodszych autentyków” jest problemem drugorzędym. Powszechna praktyka powoływania się na niską jakość wykonanych robót i niedoróbki wynikające z szybkiego tempa odbudowy usprawiedliwiają daleko idące ingerencje w rozwiązania powstałe w latach 50. i 60. XX w. Tymczasem, w przypadku warszawskiej Starówki to właśnie twórcze zespolenie wszystkich tych elementów jest nośnikiem autentyczności całości wykreowanego zabytku i jednocześnie czynnikiem świadczącym o integralności dzieła odbudowy.⁴ Tynki barwione w masie i dekoracje malarskie na elewacjach są oryginalnymi elementami tj. zrealizowanymi od początku do końca w ramach powojennej odbudowy.⁵ Wśród „autentyków” należy wymienić także metaloplastykę – szczególnie szyldy semaforowe oraz elementy wystroju i wyposażenia wnętrza.⁶

Techniczne i technologiczne problemy wykonawcze oryginalnych dekoracji

Polichromie staromiejskie zostały opracowane przez zespół wybitnych artystów plastyków z myślą o wykreowaniu nowego wizerunku zabytku. Dekoracje stanowią wyjątkową koncepcję artystyczną i jednocześnie historyczne świadectwo czasów odbudowy. Mimo iż, polichromie są jednym z najbardziej charakterystycznych elementów plastyki Starego Miasta, to przez długi czas nie były

⁴ Spełnienie kryterium autentyczności i integralności (dotyczy miejsc kulturowych) jest warunkiem wpisu zabytku na Listę światowego dziedzictwa UNESCO [w:] „Wytyczne Operacyjne Do Realizacji Konwencji Światowego” Dziedzictwa Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury Międzyrządowy Komitet Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego, WHC 2012 r., s. 18–20.

⁵ Tylko w kilku przypadkach dekoracje te nawiązują do realizacji z 1928 r., tj. np. częściowo zachowane partie malarskie Zofii Stryjeńskiej na kamienicy przy Rynku Starego Miasta 13 oraz odtworzone dekoracje na Rynku Starego Miasta 27 i 36. Również powojenna dekoracja Rynku Starego Miasta 34 nawiązuje w pewnym stopniu do zachowanych szczerkowo reliktyw polichromii Stryjeńskiej.

⁶ Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków (BSKZ) od 2015 r. realizuje program ochrony i zachowania staromiejskich szyldów semaforowych. W 2016 r. BSKZ zwróciło się z postulatem do Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpis 24 szyldów do rejestru zabytków ruchomych; Również w 2016 r. BSKZ zainicjowało akcję wpisu wewnątrz staromiejskich do rejestru zabytków – procedury w toku.

one przedmiotem zainteresowania środowiska konserwatorskiego.⁷ O ich wartości świadczy jednak nie tylko ich autentyczność i walor wizualny, ale w równym stopniu techniki wykonania. Przy tworzeniu dekoracji odwołano się do tradycyjnych technik tynkarskich i malarskich tj. al fresco, al secco i sgraffito. Opracowując fakturę i kolor mas tynkarskich wykorzystano stare receptury, których spoiwem było dostępne lokalnie doławane wapno oraz drobny piasek rzeczny i naturalne pigmenty. Zapewne o wyborze technologii zadecydowała nie tylko chęć przywołania historycznych technik, ale w równym stopniu czynnik ekonomiczny. Techniki te należą do jednej z tańszych pod względem wykorzystanych materiałów technologii. Należy przy tym podkreślić, że wbrew powszechnym przekonaniom tynki wapienno-piaskowe i tradycyjne techniki dekorowania ścian są bardzo trwałe, pod warunkiem przestrzegania reżimów technologicznych i wykonawczych. Niestety w trakcie odbudowy artyści plastycy pracowali pod dużą presją czasu i nie zawsze dysponowali materiałami odpowiednimi do realizacji powierzonych im zadań.⁸ Trzon zespołu stanowili znakomici artyści – znawcy tematu, którzy doskonale zdawali sobie sprawę z negatywnych konsekwencji narzuconego im tempa pracy i niedoborów materiałowych.⁹ Dodatkowym wyzwaniem było niesprzyjająca pora roku. Dekoracje realizowano dosłownie ”na ostatnią chwilę” tj. tuż przed oficjalnym zakończeniem odbudowy Starego Miasta – 22.07.1953 r., a tak naprawdę I części Traktu Starej Warszawy.¹⁰ Wbrew zasadom wykonawczym, artystom przyszło malować i wycinać dekoracje w letnie upały, w temperaturze znacznie wyższej od dopuszczalnej. Wysokie temperatury powodowały zbyt szybkie wysychanie nakładanych warstw, co osłabiło proces wiązania i karbonatyzacji (twardnienia) zapraw, a w konsekwencji zmniejszyła ich wytrzymałość i przyczepność do podłoża. Braki materiałowe wymuszały dodatkowo technologiczne eksperymenty w postaci zmiany proporcji receptur i zastępowania tradycyjnych składników nowinkami technologicznymi.¹¹ Mimo tych przeciwności, dzięki zaangażowaniu i determinacji twórców powstała tradycyjna w technologii, ale nowoczesna w charakterze wizja malarstwa urbanistycznego na Starym Mieście.¹²

⁷ W aspekcie historycznym i artystycznym temat ten pojawił się dzięki opracowaniom: U. Zielińskiej: *Katalog wystawy „Dekoracje fasad Starego Miasta w 50 rocznicę odbudowy”*. MHW 22.07.2003 r.; *Polichromie staromiejskie w Warszawie* [W:] *Zniszczone, ale nieutracone, materiały konferencji „Rekonstrukcja zachowanie pamięci przestrzeni 30.11–3.12.2005 r.”*, Warszawa 2006 r. i J. Kani *“Powojenne polichromie Starego i Nowego Miasta w Warszawie* [W:] *“Powinność i bunt Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie 1944–2004”*, ASP w Warszawie, Zachęta Narodowa Galeria Sztuki, Warszawa 2004 r.

⁸ Więcej na ten temat U. Zielińska, 2005 r. s.70.

⁹ Jak wyżej.

¹⁰ Pierwsza część Traktu Starej Warszawy obejmowała: Rynek Starego Miasta, część ul. Pivnej, ul. Zapiecek i fragment ul. Jezuickiej. Na podstawie mapy: *„Etapy Odbudowy Starego Miasta w Warszawie i przykłady obiektów powstałych w danym okresie”*, oprac. A. Jagiellak, B. Hensel-Moszczyńska [w:] *Folder i wystawa „60 rocznica odbudowy Starego Miasta w Warszawie”*, BSKZ, Warszawa 2013 r.

¹¹ Badania wykazały m.in., że do zapraw dodawano zbyt dużo pigmentu oraz gips, R. Rogal, badania 2014–2016.

¹² Dekoracje wykonane w 1928 r. na Rynku staromiejskim charakteryzowała inna konwencja stylistyczna, odmienna intensywna kolorystyka i technologia – zastosowano wówczas farby Keima (farby krzemianowe).

1. Mapa ilustrująca zakres prac konserwatorskich wykonanych na elewacjach staromiejskich w latach 2007–2016. Fot. Artur Zadroziński

Zgodnie z przewidywaniami twórców niekorzystne warunki pracy odbiły się, na jakości i wytrzymałości robót. W niespełna 10 lat po ich zakończeniu, dekoracje malarskie wymagały już pilnych zabiegów konserwatorskich. Jednak do samych prac przystąpiono dopiero na początku lat 70. i pod koniec lat 80. XX w.¹³ Przeprowadzone wówczas konserwacje odtwarzały zgodnie z pierwowzorem wykonane w latach 50. dekoracje. Udział i konsultacje z żyjącymi jeszcze autorami oryginałów zapewniły wiernie

¹³ A. Jagiellak, „Prace i działania konserwatorskie przy polichromiach po odbudowie Starego Miasta w Warszawie” [W:] „Polichromie i sgraffita na fasadach osródków staromiejskich odbudowanych po 1945 r. Krecja i konserwacja”, BSKZ, Warszawa 2015 r. s. 91–95.

powtórzenie pierwotnych dekoracji.¹⁴ Zachowano przede wszystkim technologie ich wykonania i podobnie jak w latach odbudowy opracowano, dedykowane specjalnie Staremu Miastu, masy tynkarskie. Przeprowadzone prace miały charakter konserwacji zachowawczej, tj. w miarę możliwości nie skuwano starych tynków, starano się je natomiast zachować, podklejając i powtarzając na starych warstwach sgraffita lub podmalowując wyblakłe dekoracje. W latach gospodarki centralnie planowanej był tylko jeden zleceniodawca i wykonawca robót (regionalne oddziały PKZ-ów).¹⁵ PKZ-ty realizowały roboty na wszystkich wytypowanych obiektach, co gwarantowało, że prace wykonano według tej samej koncepcji i przy zastosowaniu takich samych ustalonych przez komisje konserwatorskie materiałów.

Autentyzm dekoracji malarskich w kontekście ostatnich prac konserwatorskich

Przez kolejne lata nie podejmowano żadnych prac konserwatorskich na elewacjach kamienic staromiejskich.¹⁶ Pierwsze konserwacje zrealizowano dopiero pod koniec pierwszego dziesięciolecia XXI. Należy tutaj zaznaczyć, że wraz ze sprzedażą na początku lat 90. XX w. przez miasto lokali mieszkaniowych i zawiązywaniem się wspólnot mieszkaniowych, obowiązek dbania i opieki nad zabytkowymi kamienicami, w tym również zabezpieczenia i konserwacji elewacji spoczywa na staromiejskich wspólnotach.¹⁷ W 2014 r. katastrofalny stan zabytkowych polichromii skłonił Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków do wykonania badań konserwatorskich analizujących przyczyny zniszczeń dekoracji.¹⁸ Wspólnoty mieszkaniowe przez długi czas nie podejmowały żadnych działań ratowniczych przy tynkach i dekoracjach, z uwagi na koszty i specjalistyczny charakter robót. Prace te schodziły z reguły na drugi plan wobec pilnych remontów bieżących, takich jak np. wymiana instalacji czy naprawa dachów. Dopiero nakazy konserwatorskie przyczyniły się do podjęcia przez wspólnoty koniecznych działań. Na przestrzeni ostatnich lat w ramach takich nakazów zabezpieczono i poddano pracom konserwatorskim szereg obiektów na warszawskiej Starówce. Prace te wykonano w większości dzięki dotacjom Urzędu m.st. Warszawy.

Prace przeprowadzane obecnie na kamienicach zlecane są przez różnych zleceniodawców i prowadzone przez wybierane przez nich firmy. Przy takim sposobie zlecenia i realizacji prac trudno jest zapewnić spójność zarówno pod względem przyjętych założeń programowych, jak i samego wykonawstwa. Współcześnie prowadzone prace konserwatorskie łączą wykorzystanie podobnych, gotowych preparatów opracowanych przez firmy konserwatorsko-budowlane. Należy zaznaczyć, że w obszarze staromiejskim – zabytku wpisanym na Listę światowego dziedzictwa UNESCO nie ma obowiązku, w trakcie prowadzonych robót, stosowania tradycyjnych technologii. Zgodnie z przyjętą powszechnie praktyką konserwatorską fabryczne zaprawy są traktowane jako dopuszczalny ekwiwalent tradycyjnych tynków. Tak, więc elewacje kamienic staromiejskich są remontowane przy użyciu takich samych produktów jak i inne niekoncepcyjnie

¹⁴ Zamieniła się natomiast kolorystyka.

¹⁵ „Stare Miasto. Elewacje kamienic. Sgraffito”, Warszawa 1971–1972.

¹⁶ Od 2007 r. realizowano prace głównie przy obiektach sakralnych.

¹⁷ Art 5 ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. nakłada na właściciela zabytku obowiązek: 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku; 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultur.

¹⁸ Obszar Starego Miasta przeszedł w zakres kompetencji BSKZ w 2006 r. na podstawie Uchwały LXXV/2279/2006 Rady m. st. Warszawy z 18.05.2006 r.

2-4. Przykłady zacierania tynków barwionych w masie. Fot. Anna Jagiellak

zabytkowe obiekty. Doświadczenia prac na warszawskiej Starówce pokazują, że preparaty te nie potrafią jednak oddać zarówno charakteru, jak i kolorystyki pierwotnych zapraw. Najczęściej producenci nie są w stanie dobrać odpowiednich kolorów i faktury wypraw, co ma decydujący wpływ na efekt końcowy dekoracji malarskich.¹⁹ Niemożność dobrania barwy i frakcji oddających oryginalny charakter odkrywek zmusza konserwatorów do poszukiwania własnych alternatywnych rozwiązań. Na Starym Mieście nie zachowały się niestety dobre przykłady tradycyjnych tynków. Relikty ich są mocno zdegradowane i rzadko kiedy mogą służyć jako wzór. Brak odniesienia powoduje, że każdy z wykonawców zaciera tynki i wykonuje retusze malarskie opierając się na zdobytym doświadczeniu.

Prowadzący obecnie prace muszą zmierzyć się z podobnym problemem, jaki napotkali konserwatorzy w latach ubiegłych. Głównym wyzwaniem są odspojone od podłoża i niestabilne warstwy wymagające podklejenia i impregnacji. Zastosowane we wcześniejszych pracach konserwatorskich preparaty nie związały dobrze spodnich, oryginalnych warstw z ceglany podłożem. Niestabilne i osypujące się tynki, które uległy już całkowitej destrukcji, są skuwane i odtwarzane na nowo. Natomiast tam, gdzie wyprawy są wystarczająco stabilne, są z reguły pozostawiane i uzupełniane. Zakres skucia oryginalnych tynków jest kwestią dyskusyjną. Racjonalnym pod względem ekonomicznym rozwiązaniem byłoby usunięcie w całości starych tynków i nałożenie nowych.²⁰ Takie podejście jakkolwiek zapewnia lepszą przyczepność do podłoża, a co za tym idzie większą stabilność i trwałość wykonanych prac, to nie może być traktowane jako zabieg konserwatorski.

¹⁹ Zgodnie z zaleceniami producentów fabryczne tynki barwione w masie są m.in. malowane farbami.

²⁰ Problematyka wartościowania zachowanych relikwów oryginalnych tynków staromiejskich była przedmiotem seminarium zorganizowanego przez BSKZ „Warsztaty poświęcone wymianie doświadczeń z prac konserwatorskich na Starym i Nowym Mieście” 12.05.2017 r., Warszawa, BSKZ.

5-6. Tynki barwione w masie przemalowane farbami. Fot. Anna Jagiellak

W przypadku prowadzenia prac konserwatorskich najważniejsze jest zachowanie autentyczności i integralności zabytku. Jak pokazują doświadczenia obecnie prowadzonych robót, staromiejskie elewacje wciąż kryją w sobie wiele autentycznych relikwów, ukrytych pod wtórnymi przemalowaniami. Są wśród nich, znajdujące się w parterach i na wyższych kondygnacjach, zarówno oryginalne kamienne obramienia okienne, jak i relikty polichromii. Takie fragmenty zawierają okruchy dawnych wypraw i farb, które są bezcennym źródłem informacji i podstawą do odtworzenia dawnej faktury i koloru. Zgodnie z decyzją Komitetu ds. Światowego Dziedzictwa z 2014 r. tradycyjne technologie są jednym z istotnych atrybutów świadczących o autentyczności zespołu staromiejskiego. Stare Miasto zawdzięcza swój zabytkowy klimat nie tylko historyzującej architekturze, ale w równym stopniu zachowanym autentycznym dekoracjom malarskim wykonanym w tradycyjnych technikach malarstwa ściennego. Tynki i malarstwo, kojarzone z historycznym wystrojem kamienic, miały za zadanie przywrócić dawny obraz całkowicie zniszczonego zabytku. Konserwacja zabytku nie powinna polegać wyłącznie na poprawie – estetyzacji – jego wyglądu. Usunięcie starych warstw i zastąpienie ich nowymi nie jest zabiegiem konserwatorskim, i całkowicie zmienia charakter zabytku. Powstaje nowa kreacja, która bardziej odzwierciedla aktualne gusta współczesnych niż oddaje klimat i charakter oryginału. Rezultat prac konserwatorskich przyciąga zazwyczaj uwagę i budzi duże zainteresowanie, spełniając tym samym określoną funkcję edukacyjną. Prace te pozwalają na uczytelnienie i odtworzenie elementów świadczących o historii zabytku, a także o epoce i stylu, w jakim obiekt powstał lub w jakim został odbudowany. Wykonywanie prac tymi samymi gotowymi preparatami, stosowanymi powszechnie na innych obiektach zmienia wygląd i charakter Starego Miasta – zabytku podniesionego do rangi światowego dziedzictwa. Może warto zastanowić się nad wartością autentyków powstałych ponad 60 lat temu i powrócić do starych receptur i technik wpisujących się w staromiejski styl. Wartość odbudowy warszawskiej Starówki zdecydowanie zasługuje na zachowanie wszystkich jej autentyków i przywrócenie oryginalnego charakteru zabytku.

BIBLIOGRAFIA

Maria Lewicka-Cempa „Stare Miasto w Warszawie 50 lat po odbudowie. Identyfikacja autentyczności obiektu.” Warszawa 2004 r.

Ivo Hammer. „Lime cannot be substituted. Remarks on the history of the methods and materials of painting and repainting historical architectural surfaces” [W:] „Kolorystyka zabytkowych elewacji od średniowiecza do współczesności. Historia i konserwacja.” Materiały Międzynarodowej konferencji z okazji 30-lecia wpisania Starego Miasta na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, redakcja naukowa Karol Guttmejer, Warszawa 22–24 września 2010 r.

Anna Jagiellak „Prace i działania konserwatorskie przy polichromiach po odbudowie Starego Miasta w Warszawie” [W:] „Polichromie i sgraffita na fasadach ośrodków staromiejskich odbudowanych po 1945 r. Kreacja i konserwacja”, redakcja naukowa Anna Jagiellak i Paulina Świątek, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków, Warszawa 2015 r.

Bodo. W. Jaxtheimer „Technika Sgraffito“ [w:] „Wiedza i Życie”, R.20, 1953 r.

Joanna Kania „Powojenne polichromie Starego i Nowego Miasta w Warszawie [W:] „Powinność i bunt”, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie 1944–2004”, ASP w Warszawie, Zachęta Narodowa Galeria Sztuki, Warszawa 2004 r.

Urszula Zielińska Katalog wystawy „Dekoracje fasad Starego Miasta w 50 rocznicę odbudowy”. Muzeum Historyczne Warszawy 22.07.2003 r.

„Polichromie staromiejskie w Warszawie” [W:] Zniszczone, ale nieustraszone, materiały konferencji „Rekonstrukcja zachowanie pamięci przestrzeni 30.11–3.12.2005 r.”, redakcja Marek Konopka, Stołeczny Konserwator Zabytków, Warszawa 2006 r.

Uchwała Rady Miasta Uchwała nr LXXV/2279/2006 z 18-05-2006 r. w sprawie aneksu do Porozumienia pomiędzy Wojewodą Mazowieckim a Miastem Stołecznym Warszawa w sprawie powierzenia miastu stołecznemu Warszawie prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości Wojewody Mazowieckiego, realizowanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

„Historyczne centrum Warszawy – retrospektywne orzeczenie wyjątkowej uniwersalnej wartości”, decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO z 2014 r. w sprawie OUV (World Heritage Committee thirty-eighth session Doha, Qatar 15 – 25 June 2014, <http://whc.unesco.org/archive/2014/whc14-38com-5Finf-en.pdf>, dostęp 1.06.2017 r., polska wersja językowa: <http://www.nid.pl>, dostęp 1.06.2017 r.

„Wytyczne Operacyjne Do Realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa” Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury Międzyrządowy Komitet Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego, WHC 2012 r. <http://www.icomos-poland.org/dokumenty-doktrynalne.html>, dostęp 1.06.2017 r.

„Wyjątkowa uniwersalna wartość, a monitoring dóbr światowego dziedzictwa.” Podsumowanie projektu: doskonalenie systemów ochrony i zarządzania dóbr wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO – opracowanie deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości i wskaźników monitoringu na podstawie doświadczeń Norwegii i Polski, redaktor naukowy Bogusław Szymgin, Polski Komitet Narodowy ICOMOS i Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2011 r., <http://bc.pollub.pl/Content/690/dziedzictwo.pdf> dostęp 1.06.2017 r.

„*Etapy Odbudowy Starego Miasta w Warszawie i przykłady obiektów powstałych w danym okresie*”: Anna Jagiellak i Barbara Hensel-Moszczyńska [w:] *Folder i wystawa „60 rocznica odbudowy Starego Miasta w Warszawie”*, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków, Warszawa 2013 r.

Materiały niepublikowane:

Anna Boye-Guerquin Historia odbudowy kamienic Rynku Starego Miasta 18 i 20, rękopis w Archiwum Muzeum Warszawy, sygn. VII-21.

Dokumentacje badań konserwatorskich w zbiorach Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków:

Robert Rogal *”Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji dwóch sąsiadujących budynków przy ul. Piwnej 51/53 i Wąski Dunaj 1/3 w Warszawie.”*, Toruń 2014 r.

”Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Wąski Dunaj 10 w Warszawie.”, Toruń 2014 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy Rynek Starego Miasta 8 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy Rynek Starego Miasta 9/11/13 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy Rynek Starego Miasta 12/14 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy Rynek Starego Miasta 19 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy Rynek Starego Miasta 22/24 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy Rynek Starego Miasta 31 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Szeroki Dunaj 1/3 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Świętojańskiej 15 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Piwnej 34/36 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Krzywe Koło 6/6a w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Krzywe Koło 12/14a w Warszawie”, Toruń 2015 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Freta 17 w Warszawie”, Toruń 2015 r.

„Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Krzywe Koło 22/24 w Warszawie”, Toruń 2016 r.

„Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Krzywe Koło 26/28 w Warszawie”, Toruń 2016 r.

Dokumentacja badań konserwatorskich elewacji kamienicy przy ul. Krzywe Koło 30 w Warszawie”, Toruń 2016 r.

Wanda Zawistowska, Maria Lulkiewicz, Barbara Holewińska – Sowa *„Dokumentacja z badań kon-*

serwatorskich polichromii i sgraffita wraz z uszczegółowionym programem prac konserwatorskich dla polichromii elewacji kamienicy pod Lwem, Rynek starego Miasta 13 w Warszawie” Pro Arte Pracownia Badań i Konserwacji Zabytków, Warszawa 2014/2015 r.;

Dokumentacja prac konserwatorskich w zbiorach archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

„*Stare Miasto. Elewacje kamienic. Malarstwo*”, Warszawa 1971–1972;

„*Stare Miasto. Elewacje kamienic. Sgraffito*”, Warszawa 1971–1972.

